

«Però no tenies
cap més antídot
per a la por
que l'amor»

Amb aquesta frase acaba la darrera novel·la de Rea Galanaki *Η άκρα ταπεινώση, L'última humiliació*. L'escriptora va ser a casa nostra per presentar-la del 12 al 15 de setembre de 2019. Una d'aquestes presentacions tingué lloc en el marc de la Setmana del Llibre en català, el dia 13. En acabar l'acte, va ser entrevistada per a *Αέρηδες – La Torre dels Vents* per Mercè Guitart, traductora del llibre. Heus ací l'entrevista, en transcripció de Marianna Torra Skandami i Kleri Skandami i traducció de Jaume Almirall. A la fotografia, d'esquerra a dreta, Mercè Guitart, Rea Galanaki i Kleri Skandami.

Voldria preguntar-vos com va sorgir la idea d'escriure aquest llibre; ¿què us va induir a escriure aquest llibre?

Jo estava molt angoixada, com tothom a Grècia, i commocionada per les conseqüències de la crisi, a la vida en sentit més ampli, en la política i en la marxa del país, però també en la vida de cadascú de nosaltres, perquè de sobte ens vam trobar molt més pobres, amb terribles inseguretats, i també havia quedat pertorbat el nostre coneixement de la realitat, sentíem que allò que sabíem fins a la crisi, no bastava, no era prou per explicar com havia passat allò. En conseqüència, volia en certa manera pensar i reflexionar, i normalment nosaltres els escriptors, quan ens posem a escriure una novel·la també intentem posar en ordre els nostres pensaments i ajudar també les persones que llegeixen el llibre a pensar sobre algunes coses. Jo no dono receptes, senzillament intento incitar les persones a fer-se preguntes i considero que un bon llibre, a més del plaer, a més a més t'ha de fer pensar. Crec que aquest és un criteri per saber, en la meua opinió, si un llibre és bo o no. Ara, per parlar més concretament, un dia jo passejava amb dos amics pel carrer Stadiu, i en passar per davant del cinema *Atikon*, que s'havia cremat feia dues o tres setmanes, vaig expressar un desig: M'agradaria tornar-hi a venir per veure una pel·lícula. Vaig intentar fer d'aquest desig un relat; no em va sortir en forma de relat; vaig fer alguna cosa, no em va agradar, i

després ho vaig deixar estar; però amb el temps vaig començar a pensar més complicades les coses, i així, a poc a poc, vaig poder anar escrivint aquesta novel·la.

En aquesta novel·la veiem que el que heu viscut a Grècia, tothom, ha estat una humiliació, com diu el títol: *La darrera humiliació*. A part d'això, per què heu triat aquest títol?

La paraula «humiliació» em va agradar perquè la feien servir molt els polítics i els periodistes, i jo no volia (a veure: jo evito —com el dimoni fuig de la creu— parlar, en la literatura, com si fos un polític o un periodista: la literatura és una altra cosa), doncs això, volia, sí, posar-hi la paraula «humiliació», però emmarcar-la en un altre context que fes que no fos la mateixa paraula que hem sentit tantes vegades. Per això vaig triar aquest títol, perquè ¿què és això? En realitat, és una imatge que es reprèn moltes vegades a la Creta renaixentista del segle XV. El primer que la va fer, i potser el més important, va ser Nikólaos Tzafuris, pintor venecianocretenc. I què és el que fa? Pinta el Crist, dret, mort però sortint d'un petit sepulcre: és dins el sepulcre fins als genolls, però rere seu hi ha els símbols del martiri: la creu, les llances i tot això. I què simbolitza, tot plegat? Que un déu s'ha humiliat, amb la creu, amb tots aquests símbols; com si fos un mortal, com si fos un criminal. I, amb tot, això és provisional, perquè l'espera la resurrecció. És a dir, en aquest quadre hi havia, en certa manera, una mica d'optimisme. És clar que per als cristians es tracta de la fe. Per a mi, que sóc escriptora, es tractava de la diguem-ne catarsi que potser hi havia en aquest drama, en la tragèdia que vivíem, i aquest títol em va agradar.

Entrem una mica en l'argument del llibre. Poseu com a protagonistes, com a heroïnes, de la novel·la dues dones, una filòloga i una pintora, jubilades de l'ensenyament mitjà. Feu-nos un retrat d'aquestes dues dones que tenen alguna cosa de còmic dins el drama que és el llibre.

Sí, són grans dones. Han sigut funcionàries a l'escola pública, però tenien alguns problemes psicològics que els van impedir de seguir tant amb la pintura com amb la filologia; i, al damunt, es troben en aquests llocs que a Grècia anomenem «albergs», que són per als que tenen lleugers trastorns psicològics. Doncs bé, en aquests albergs senten a la televisió que hi ha grans manifestacions de protesta, i com que es tracta de retallar-los la pensió i fins i tot hi ha amenaces de tancar-los els albergs, decideixen pel seu compte escapar-se de la senyora que les vigila i sortir a la mobilització, per defensar el que és seu, com feien quan eren joves, a la seva joventut, durant la dictadura, quan defensaven els seus drets.

Què us ofereix, aquesta mirada sobre les dues dones?

Sí, les vaig escollir precisament perquè, com que tenen com si diguéssim una petita desviació respecte del que és normal en la manera com perceben la realitat, jo podia —dins d'això que hem après a veure només des del punt de vista dels periodistes, a la televisió,

des del punt de vista, no ho sé, de la raó dels polítics, que ho interpreten com volen— jo podia, doncs, donar-li una dimensió més humana, és a dir, donar-li la manera com un se sent quan, en aquest assumpte, es transporta a si mateix, transporta els seus malsons, transporta la seva imaginació, transporta la seva història personal, transporta fins i tot engrunes de la història del seu lloc, de la seva mitologia, de tot. És a dir, tot el passat, tota aquesta gran cosa que es diu identitat de cadascú, de quina manera, dins de la lleugera desviació d'aquestes dones s'interpreta per mitjà de les grans manifestacions i dels esdeveniments de la crisi.

Aquest passat que dieu té la seva importància, i gran, en el llibre. La generació del Politècnic, de la qual també formeu part, apareix sovint, en el llibre, n'és un tema central. Què us ha fet sentir la necessitat de parlar d'aquest tema, de la generació del Politècnic?

Me l'ha fet sentir moltíssim una cosa que darrerament deia tothom a Grècia i que jo considero sospitosa i fins i tot perillosa. Deien que tota aquesta generació del Politècnic, amb aquesta manera de fer inculpaven fins i tot la rebel·lió mateixa. I a mi això no m'agrada, perquè considero que en cada rebel·lió, igual que en cada moment a la societat, hi ha persones de moltes menes. L'un és així, l'altre és aixà, i un altre encara és diferent. En conseqüència, veiem que en la generació del Politècnic només alguns han entrat en política, i després n'hi ha que han caigut en la corrupció i n'hi ha que no, però al capdavall segueixen una trajectòria política. Però la gran majoria no han entrat en política, han continuat essent persones corrents, a casa, a la feina, i moltíssims d'ells han tingut una evolució molt dolenta. Doncs això: aquestes senyores que he posat en el llibre, persones imaginàries, naturalment, han emmalaltit psicològicament; de manera que no tot són flors i violes, ni és una sola generació que té la culpa de tot. Això són generalitzacions que només podem veure en règims totalitaris. Mai no té la culpa tota una classe de persones, ja sigui per raó de religió, per raó de color, per raó de raça, o pel que sigui.

Passem a un altre tema?

Sí.

La vostra narració, com hem dit abans, no es limita a les descripcions realistes dels enfrontaments del centre d'Atenes; hi ha també, sempre, en la narració, un element oníric, o màgic. Què pretén, aquesta combinació?

No vull fer realisme social. No m'agrada gens, sobretot perquè es vincula amb l'estalinisme com a moda i com a, diguem-ne, estètica, i a més a més perquè condueix al pensament en blanc i negre: això és bo i això és dolent. No, avui ja no ho fem, això. A la nostra literatura, intentem de moltes maneres no posar-hi la vida com o blanc o negre, sinó veure tots els matisos intermedis, si és possible, tants com podem, i parlar de tot això. I per a no tenir

preparades les solucions, el lector i l'escriptor han de pensar, per poder fer més rica, més sàvia la seva vida.

Hi ha un capítol del llibre en el qual una de les dues heroïnes baixa fins al cinema cremat...

Atikon.

Aquest capítol, que bàsicament és un somni que té la Tiresia, el dediqueu a Thóodoros Anguelópulos; per què?

Amb el Thóodoros Anguelópulos ens coneixíem des de feia temps. Després, jo me'n vaig anar d'Atenes, i ell em va retrobar per demanar-me que escrivíssim junts, i també amb Màrkaris, el guió de la seva última pel·lícula, la que no va ser a temps de rodar, i en el qual vam treballar plegats dos o tres anys. La nostra amistat va revifar, es va fer més profunda; teníem relacions familiars, celebràvem plegats les festes, totes aquestes coses, familiars i personals, vull dir; i, és clar, havia començat a rodar la seva pel·lícula, mirava de trobar diners, quan el van matar. El meu nom consta com a col·laboradora perquè va enviar el guió, traduït a l'anglès, a *Eurimages* —que és com es diu una institució del cinema a Bèlgica, a Brussel·les— per obtenir fons, i allò és, no diré parlar en va, però per desgràcia... Em vaig entristir molt per aquell home, per l'amistat i per la seva grandesa, i quan van passar els fets que descriu en el llibre encara no feia tres setmanes que havien matat Anguelópulos, i jo tenia la sensació que encara hi era, que encara vivia. Molt bé: una personalitat com aquesta, amb una obra com la seva, existirà sempre, és clar; però per això li he dedicat el descens fins al cinema. Que també és una clau de la novel·la, perquè té molts secrets significatius. S'hi resolten diferents secrets, hi ha claus que obren diferents punts secrets de la novel·la, en el somni que té la protagonista durant el descens fins al cinema cremat.

¿És també un altre moment clau, potser, el moment en què l'altra heroïna, la pintora, des del lloc on demana caritat, veu una pintura a la paret?

Sí, sí, són gairebé bessones, aquestes dues dones; i aquesta, d'ençà que va emmalaltir, va deixar de pintar, va deixar de treballar de pintora, i quan finalment va sortir per captar —perquè no sabien tornar a casa i es van perdre per Atenes— algú els va dir captaires. I bé, allà on demanava caritat, de sobte una altra mena de pintura, que era l'*street art*, és a dir, les pintures, però belles pintures, no els gargots que molt sovint fan en els edificis, a Atenes, sobretot als barris populars. I ella, de sobte va quedar commocionada; en realitat, va retornar als colors, amb aquella pintura que va veure al lloc on demanava caritat. Però això torna a tenir una al·lusió indirecta a Thóodoros, perquè aquesta pintura que descriu és una selva sorprenent, obra d'un mexicà que es diu Martínez, Álex Martínez, que viu a Mitilini, em sembla, i que es troba en el bloc de pisos on Anguelópulos tenia el seu despatx. Precisament, una vegada que vaig anar al despatx —no l'havia tornat a veure, a

l'estiu vaig ser fora i vaig tornar al setembre per treballar tots dos— em diu: «Saps? Tot el bloc hem pagat perquè fessin aquesta pintura a fora i, així, no ens gargotegin constantment les parets». I no els van tornar a gargotejar les parets. I per això hi he posat aquesta pintura. I ho dic, que és d'Álex Martínez.

Un altre tema del qual us ocupeu en el llibre és l'ascens del feixisme a Grècia; no només a Grècia, a tot Europa. ¿Com us hi encareu?

Sí, a Europa, a tot Europa; no m'hi encaro, en el llibre.

No, no.

Però a Grècia veritablement havíem quedat commocionats, perquè hi ha, d'una banda, el fenomen dels anomenats immigrants, hi ha la crisi, i hi ha, de cop i volta, el fenomen completament imprevist dels, no simplement feixistes, dels neonazis. La diferència és que els nazis tenen fins i tot gent amb instrucció militar; no sé què fan exactament, però eren això, paramilitars: vull dir, degollaven xais per aprendre a fer servir el ganivet, feien coses d'aquesta mena, en rituals militars, amb armes, amb torxes, amb teies enceses i coses així. I per això fins i tot van matar persones, a Atenes. I el que era molt i molt inquietant, un *shock* per a nosaltres, era que tenien divuit diputats al Parlament Grec, i això de fet inquietava molt i molt tothom. Com pot ser que, de cop i volta, en un país com Grècia, que va suportar aquella dura catàstrofe dels nazis, hagi rebrotat això! Però veiem que brota per tot Europa. En fi, en el llibre, per dir algunes coses, hi he posat el fill d'una de les senyores —en realitat hi ha tres dones: les dues que hem dit i una altra, que els fa la neteja, una dona ingènua dels pobles de les muntanyes de Creta, que és a Atenes i és parenta d'una de les altres, i que els fa com d'administradora. Doncs bé, el fill d'aquesta dona, que és a l'atur, a poc a poc entra a Aurora Daurada, perquè li donen diners, és clar. És així com he intentat veure també algunes coses sobre aquest assumpte. Mentre que per als altres tinc, diguem-ne, una problemàtica, etcètera, etcètera, per a aquest personatge no puc dir que tingui interrogants, però sí que en tinc per a la seva mare. Vull dir, el que m'emociona és la condició anímica de la seva mare, que té l'ànima gran i bella de les persones que netegen les coses: això és bo, això és dolent. Els pobles d'on prové van ser cremats pels alemanys; hi va haver víctimes, a la seva família; de manera que no pot suportar-los, els nous nazis. Tanmateix, el seu fill és allà per error, en el pitjor moment: ella torna al seu país, el veu a la televisió amb els altres i, des d'aquell moment, ja no el vol, és a dir, rebutja completament allò que fa, considera que ha de demana-li perdó, no sap ni si el perdonarà, però és el que diuen les lleis no escrites del seu país, codis de tradició oral, encara que al final diu «soc la seva mare i em fa llàstima». Això mateix. En conseqüència també ella viu un drama; però no m'interessa ell, el nazi, tant com m'interessa ella. M'interessen molt les dones, moltíssim, en tota la qüestió de la literatura grega moderna, i, és clar, la mare d'un personatge com aquest és un personatge important i tràgic, encara que ella mateixa no hi estigui d'acord.

Per acabar les preguntes sobre el llibre, voldria citar l'última frase, que diu: «No hi ha cap més antídoto per a la por que l'amor».

«Però no tenies cap més antídoto per a la por que l'amor».

¿L'amor és l'única manera de sobreviure en la situació que vivim?

No, no, és clar que no. Seria molt ingenu si fos l'única manera. Senzillament, el pensament que estàs a prop d'una altra persona fa que no tinguis tanta por: és això. I estar a prop d'una altra persona, aquest amor, diguem-ne, no vol dir «oh, que bonic!» i bajanades d'aquestes, és una relació que es forja al llarg de la vida, que sorgeix de les vicissituds compartides, del patiment de l'una persona pel patiment de l'altra persona. I de la seva por davant la mort, perquè són dues dones grans, d'edat, i decideixen agafar-se de la mà ja tota la vida, fins que morin, perquè, si no és estimant-se, no tenen altra manera de vèncer la por a la mort: amb l'afecte de l'una per l'altra.

Extracte de la nota editorial: *L'última humiliació* narra l'epopeia de dues jubilades gregues enmig de la crisi que sacseja el país. Es tracta d'una obra polifònica, amb personatges representatius de l'actual societat grega. Tot plegat en una Atenes degradada, i posant en relació les manifestacions del febrer del 2012, l'època més dura de la crisi grega, amb la revolta de la Politècnica del 1973, durant la dictadura dels Coronels. L'autora ens ofereix una novel·la social exquisida, una balada melancòlica dels sensesostre, una narració lírica dels vaivens de l'ànima.

Podeu trobar-ne els detalls i llegir-ne una sinopsi en <https://www.tigredpaper.cat/home/98-lultima-humiliacio.html>